

„Meg foglak fejteni, makacs rejtély...”
Jane Eyre-átiratok a 19. század közepén

Balázs Hanna-Imola,
Babeş – Bolyai Tudományegyetem

Témavezető:
Dr. habil. T. Szabó Levente

2024. Kolozsvár

„Meg foglak fejteni, makacs rejtély...”

Jane Eyre-átiratok a 19. század közepén

1. Bevezető

Charlotte Brontë *Jane Eyre* című regénye 1847. október 19-én jelent meg a londoni Smith, Elder & Co kiadásában, gyakorlatilag azonnali sikert ért el hazájában, a fordítások révén pedig egyre több nyelven vált ismertté.¹ Ha ma rákeresünk Jane Eyre névére az Arcanum Digitális Tudománytárban, az 1847-től 1873-ig megjelenő cikkekben pontosan 265-ször bukkanunk rá². Ez azért figyelemreméltó eredmény, mert a regény első, Huszár Imre által jegyzett magyar fordítása csak 1873-ban jelent meg³. Jogos lehet a kérdés, hogy miért foglalkoztatta a magyarországi lapok olvasóit 25 éven keresztül egy olyan történet, ami nem volt elérhető az anyanyelvükön. A *Jane Eyre* nemzetközi sikeréhez, a fordításokon kívül nagyban hozzájárultak a különböző színpadi adaptációk, a történet magyarországi terjedése is egy ilyenhez köthető. Hazánkban Charlotte Birch-Pfeiffer német nyelvű átdolgozását (*Die Waise aus Lowood*) játszották, Szigligeti Ede fordításában (*A lowoodi árva*). Dörgő Tibor szerint a darab 1854. január 31-től 1872. szeptember 4-ig 25 alkalommal volt műsoron a pesti Nemzeti Színházban, „de máshol még évekig játszották”.⁴ Dolgozatomban elsősorban a Brontë-regény és a Birch-Pfeiffer-adaptáció⁵ hasonlóságait és különbségeit vizsgálom, ezeken keresztül igyekszem rávilágítani a nőiség XIX. század közepi reprezentációjának kérdéskörére, és ezzel szoros összefüggésben vizsgálom a színdarab recepcióját a korabeli magyar sajtóban.

2. A regény

¹ DÖRGŐ Tibor: *Charlotte Brontë Jane Eyre című regényének magyar nyelvű fordításai, könyvkiadásai*, Napút Online, 2017. november 15. < http://www.naputononline.hu/2017/11/15/dorgo-tibor-charlotte-bronte-jane-eyre-cimu-regenyenek-magyar-nyelvu-forditasai-konyvkiadasai/#_ftn1 >

²

<[³ Currer BELL: *Jane Eyre - Önéletírás, I-II*, ford. Huszár Imre, Bp., Légrády Testvérek, 1873.](https://adt.arcanum.com/hu/search/results/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJFViI6IFsiUEFSVDZlIiwgIIBBUlQwN0JldCAiRVYxIjogWyIxODUzIiwgIjE4NTQlLCAiMTg1NSIsIClXODU2IiwgIjE4NTciLCAiMTg1OCIsIClXODU5IiwgIjE4NjAiLCAiMTg2MSIsIClXODYyIiwgIjE4NjMiLCAiMTg2NCIsIClXODY1IiwgIjE4NjYiLCAiMTg2NyIsIClXODY4IiwgIjE4NjkiLCAiMTg3MCIsIClXODcxIiwgIjE4NzliXX0sICJxdWVyeSI6IjQyYw5lIGV5cmUiLCAic29ydCI6ICJEQVRFIiw0&per_page=20></p></div><div data-bbox=)

⁴ DÖRGŐ Tibor: *Charlotte Brontë Jane Eyre című regényének magyar nyelvű fordításai, könyvkiadásai*, Napút Online, 2017. november 15. < http://www.naputononline.hu/2017/11/15/dorgo-tibor-charlotte-bronte-jane-eyre-cimu-regenyenek-magyar-nyelvu-forditasai-konyvkiadasai/#_ftn1 >

⁵ Ezt Szigligeti Ede fordításában, amelynek egy sugópéldánya Krecsányi Ignác színigazgató hagyatékában maradt fent, Báthory R. Mihály sugó 1874-es másolatában. A kézirat jelenleg az OSZK Színháztörténeti Tárában található.

Charlotte Brontë *Jane Eyre*-je tehát 1847-ben jelenik meg, Currer Bell írói álnév alatt. Ez a szerző első, nyomtatásba került saját műve (előző évben már kiadták húgaival közös verseskötetét *Poems by Currer, Ellis and Acton Bell* címen). A regény egyértelmű sikert arat – három hónapon belül szükség van egy második kiadásra, fél év múlva (1848 áprilisában) pedig megjelenik a harmadik kiadás.⁶ Tematizáltsága a korabeli sajtóban már abból a szerzői előszóból is egyértelmű, amelyet Brontë a második kiadáshoz fűz. Amellett, hogy megragadja az alkalmat arra, hogy köszönetet mondjon azoknak, akik a leginkább hozzájárultak a könyv sikeréhez („To the Public, for the indulgent ear it has inclined to a plain tale with few pretensions. To the Press, for the fair field its honest suffrage has opened to an obscure aspirant. To my Publishers, for the aid, their tact, their energy, their practical sense, and frank liberality have afforded an unknown and unrecommended Author.”⁷), e hozzájárulók között pedig külön kiemeli a sajtót, reagál azokra a kritikus hangokra is, amelyek a regényt a keresztényi értékek megcsúfolásával vádolják. A sajtóvisszhang szempontjából fontos az is, hogy ezt a második kiadást a regényről előzőleg pozitívan nyilatkozó William Makepeace Thackeray-nek ajánlja („I have alluded to Mr. Thackeray, because to him - if he will accept the tribute of a total stranger - I have dedicated this second edition of *Jane Eyre*.”⁸), mivel ez az ajánlás utóbb pikáns találgatásokra ad okot a szerző kilétével kapcsolatban. A *Vanity Fair* szerzőjének felesége ugyanis az 1840-es évek elejétől mentális betegségekkel küzdött, a *Jane Eyre* megjelenésének idejére gyakorlatilag teljesen elvesztette a kapcsolatot a valósággal, állandó szakértői felügyelet alatt élt⁹. A hasonlóság Isabella Thackeray és Bertha Mason állapota között egyértelmű, izgalmas teóriának tűnt tehát, hogy a Currer Bell írói név Thackerayék nevelőnőjét takarja, a *Jane Eyre* pedig a *Vanity Fair* párregénye, ami a nevelőnő-háziúr kapcsolatot az előbbi szemszögéből meséli el. A második kötet megjelenése után Thackeray levelet küld Brontënek, amelyben (barátságosan és udvariasan ugyan, de) értékre adja, hogy milyen helyzetbe került az ajánlás miatt (környezetében feltűnt, hogy Mr. Rochester karakterének helyzete hasonló az övéhez, az ajánlás pedig azt a feltételezést látszott megerősíteni, hogy a regényt valóban a család egyik nevelőnője írta). Brontë kiadójának, W. S. Williamsnek számol be a kínos esetről 1848. január 28-i levelében, amelyben így összegzi a történeteket: „Well may it be said that Fact

⁶ BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre. A Norton Critical Edition*. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 531. o.

⁷ „Köszönöm a Közönségnek, hogy elnéző fülekkel fogadta ezt az egyszerű történetet. A Sajtónak, amiért bizalmat szavazott és teret nyitott egy ilyen ismeretlen kimenetelű próbálkozásnak. A Kiadóimnak a segítségért, tapintatukért, energiájukért, gyakorlati érzékükért és azért az azöszinte nagylelkűségért, amelyet egy ismeretlen és ajánlás nélkül érkező szerzőnek nyújtottak.” – saját fordítás U.o. 1. o.

⁸ U.o. 2. o.

⁹ MERIVALE, Herman Charles; MARZIALS, Frank Thomas: *Life of W. M. Thackeray*. Walter Scott Publishing Co Ltd, London, 1891. 112. o.

is often stranger than Fiction! The coincidence struck me as equally unfortunate and extraordinary. Of course I knew nothing whatever of Mr. Thackeray's domestic concerns”¹⁰. Brontë a *Jane Eyre* harmadik kiadásához is fűz egy pársoros megjegyzést,¹¹ amelyben hivatalosan tagadja, hogy a *Jane Eyre*-en kívül más művei is megjelentek volna. Ez szintén nagy sajtóvisszhangra, illetve az írói álnév mögé rejtőzött szerző kilétével kapcsolatos, hamis találgatásokra utal.¹² Az, hogy az első három kiadás kapcsán szárnyra kapó hírek és álhírek mennyiben járultak hozzá a *Jane Eyre* ismertté válásához, nem képezik jelen kutatás témáját. Tény viszont, hogy az 1800-as évek második felére a történet a német kultúrkörbe is beszivárgott, Charlotte Birch-Pfeiffer pedig saját drámai feldolgozást készített belőle.

3. A színdarab

Jane Eyre története minden kétséget kizáróan alkalmasnak tűnt a színpadi adaptálásra, a legelső drámaváltozatot a regény megjelenése után alig három hónappal már játszották Londonban.¹³ A Brontë-kutató Patsy Stoneman szerint a *Jane Eyre* nagyszámú színpadi feldolgozásában fontos szerepet játszik az, hogy a regény bővelkedik a melodramatikus elemekben¹⁴: Jane gyerekkori szenvedései, későbbi megaláztatásai Rochester arisztokrata vendégei által, éjszakai találkozásai a padláson lakó őrült nővel, szökése Thornfield Hall-ból és magányos bolyongása a lápvidéken, végül Rochesterhez való, isteni sugallatra (?) történő visszatalálása. Ezeket az elemeket a regényben tompítja az elbeszélés módja. Az elbeszélői nézőpont egyszerre személyes és objektív, az eseményeket egy idősebb, érettebb, visszatekintői pozícióban levő Jane szemszögéből ismerjük meg, aki azonban képes élethűen felidézni egykori érzéseit. A 19. századi drámaátiratokban ez az önelemző szempont nem érvényesül, az előbb említett melodramatikus elemek viszont segítenek szélesebb társadalmi rétegek számára is befogadhatóvá tenni a történetet. A regény első német fordítása már 1848-ban megjelenik¹⁵ ezt adaptálja színpadi művé Charlotte Birch-Pfeiffer 1853 nyarán¹⁶ *Die Waise aus Lowood* címen¹⁷, ezt a változatot játsszák később a magyar színpadokon is. (Az adaptáció annyira sikeres volt,

¹⁰ Lám, a Valóság gyakran furcsább a Fikciónál. Ez az egybeesés egyszerre keserített el és döbbsentett meg. Természetesen fogalmam sem volt Mr. Thackeray családi problémáiról. – saját fordítás

¹¹ *Note to the Third Edition* címen

¹² BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre. A Norton Critical Edition*. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 2. o.

¹³ STONEMAN, Patsy: *Inside Out: Jane Eyre on the Victorian Stage*. Brontë Studies, vol. 34. no.2., 2009. 147. o.

¹⁴ U. o. 147. o.

¹⁵ Currer Bell: *Johanna Eyre*, ford. Ernst Susemihl. Duncerei Humblot, Berlin, 1848.

¹⁶ DÖRGŐ Tibor: *Charlotte Brontë Jane Eyre című regényének magyar nyelvű fordításai, könyvkiadásai*, Napút Online, 2017. november 15. < http://www.naputonline.hu/2017/11/15/dorgo-tibor-charlotte-bronte-jane-eyre-cimu-regenyenek-magyar-nyelvu-forditasai-konyvkiadasai/#_ftn1 >

¹⁷ U. o. 148. o.

hogy az 1870-es években az Egyesült Államokban - természetesen angolra fordításban - is játszották.¹⁸⁾ A magyar sajtóban már 1853 nyarán fel-felbukkannak a német nyelvű darab sikerei, egy, a *Budapesti Hírlap*ban megjelent tudósítás szerint a budapesti német színpadon 1853. augusztus 17-én este ezt a darabot játszották Ferenc József császár születésnapja tiszteletére.¹⁹ A *Hölgyfutár* 1854. január 17-ei számának egy rövidhírében a színdarab frankfurti sikeréről számol be („a közönség tombolt, s hogy nem ujrátatá, csak 5 fölvonásos hosszasága miatt történt”), ugyanitt közli a hírt, hogy „E héten e mű nemz., színházunkban is színre kerül.”²⁰ Erre a magyar nyelvű bemutatóra valószínűsíthetően csak két héttel később, január 31-én este került sor, a *Hölgyfutár* aznapi számában ugyanis a színházi hírek között így jelenik meg: „Ma adatik: **Előszőr:** Lowoodi árva. Dráma 2 szakaszban. Regény után írta Birch-Pfeiffer Charlotte. Fordította Sz.”²¹ A hír a színdarab szereposztását is közli, a főszerepet Bulyovszkyné Szilágyi Lilla alakítja, Rochestert id. Lendvay Márton (akinek egyébként ez az utolsó alakítása), Mrs. Reed szerepét pedig Jókainé kapja meg. A fordító, akit a hír csak a „Sz.” kezdőbetűvel jelöl, Szigligeti Ede. A magyar változat szövege kéziratos sugópéldányokban maradt fent, ezek közül a legrészletesebb Báthory-Románcsik Mihály másolata (készült Makón, 1874-ben²²). Ebben az időszakban Báthory-Románcsik Krecsányi Ignác társulatában dolgozik²³, a kézirat ez utóbbi hagyatékából kerül elő, jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár színháztörténeti tárában található. A borítóoldalán ez áll: „A lowoodi árva. dráma 4 felv. és 1 előjátékkal. Regény után írta: Birch-Pfeiffer Charlotte. fordította: Szigligeti Ede.”²⁴ A következőkben a drámaváltozatnak e magyar fordítását hasonlítom össze a Brontë-regénnyel.

4. Összehasonlító elemzés

Nem véletlenül beszéltem az eddigiekben színpadi *adaptációról*, ahogy a sugópéldány borítóján sem véletlenül szerepel az, hogy a drámát a regény *után* írták. Birch-Pfeiffer *Lowoodi árvája* voltaképpen egy *Jane Eyre* újraértelmezés. A regény szereplőgárdájából eleve keveset jelentet meg a színpadon, őket is átformálja (új nevet, esetleg társadalmi státust ad nekik, időnként két regényszereplő összevonásával csinál egyet). Ami a cselekményt illeti, azt is

¹⁸ STONEMAN, Patsy: *Jane Eyre on Stage, 1848–1898*. Routledge, London, 2019.

¹⁹ *Budapesti Hírlap*, 1853. 185. szám. 1. o.

²⁰ *Hölgyfutár*, 5. évfolyam, 13. szám. 4. o.

²¹ *Hölgyfutár*, 5. évfolyam, 25. szám. 5. o.

²² BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 162. o.

²³ SZÉKELY György, TÖRÖK Margit: *Magyar színháztörténeti lexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
<https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/292.html>

²⁴ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 5. o.

jelentősen megvágja. Brontë a regényét három könyvre osztja, ebből a harmadik eseményei egyáltalán nem kerülnek be a drámaváltozatba, az első kettőből pedig kimaradnak olyan részek, amik a regényben a cselekmény alakulása szempontjából kulcsfontosságúak voltak, például a lowoodi események, amelyek a regény 38 fejezetéből 6-ot ölelnek fel²⁵. Olyan, a regényben abszolút meghatározó elemeket változtat meg drasztikusan, mint Rochester első házassága (nem csak ennek történetét, de általában véve a létezését is). A Birch-Pfeiffer színpadi változat tehát radikális átírat, de jól átgondolt, ismeri és szem előtt tartja a kor színházi, színpadtechnikai lehetőségeit és a közönség igényeit is. A négyszáz oldalas regény szövevényes cselekményét úgy vágja meg (ezáltal pedig úgy értelmezi újra), hogy az nagyjából két óra alatt eljátszható legyen (*A lowoodi árva* fentebb már idézett hirdetésében 7 órai kezdet szerepel, „vége 9 után”²⁶). Ennyi idő alatt nyilván lehetetlen a Brontë-féle, erősen egyénített jellemeket színpadra vinni, és a regényt nem olvasó közönség számára érthetővé tenni szándékaikat – Birch-Pfeiffer tehát sokkal inkább típuskarakterekkel dolgozik. A regény másik fontos erőssége, a sajátos elbeszélési technika szintén nem alkalmazható a színpadon, ennek következtében a hangsúly lekerül Jane Eyre karakteréről, ezzel párhuzamosan viszont a többi szereplő nagyobb teret kap. A főszereplő karakterének megváltozásával viszont elkerülhetetlen a történet által megjelenített nőkép megváltozása is.

4.1. A szereplők²⁷

Jane Eyre neve és helyzete változatlan, fontos viszont kiemelni, hogy a színdarabban jóval idősebb, mint a regényben. A regény elején (a Gatesheadben játszódó részben) Jane mindössze 10 éves²⁸, 8 évet tölt a lowoodi intézetben, Thornfield Hallba kerülve tehát 18-19 éves. A színdarabban a Gateshead-ben játszódó előjátékban 16 éves²⁹, az első felvonásban tehát („Történik 8 évvel az első szakasz után, Thornfield Hallban Rochester egyik jószágán”³⁰) már 24. Életkora a jelleme szempontjából is fontos lesz, különösen az előjátékban, ahol az elnyomott gyermeké helyett sokkal inkább elnyomott helyzete ellen lázadó fiatal nő szerepében jelenik

²⁵BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 5-10. fejezet (33-79. o.)

²⁶Hölgyfutár, 5. évfolyam, 25. szám

²⁷Ahhoz, hogy a későbbiekben hatékonyan tudjam elemezni a cselekménybeli eltéréseket, szükségesnek tartom előbb röviden ismertetni a különbségeket a regény és a színdarab szereplőgárdája között. Ebben a részben nem célom a részletes jellemábrázolás, csak a név- és státuszváltások ismertetése

²⁸BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 26. o.

²⁹BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 6. o.

³⁰U. o. 29. o.

meg. A változtatásnak ugyanakkor praktikus oka is lehet: a bemutató idején húsz éves³¹ Buljovszkyné Szilágyi Lilla különösebb nehézségek nélkül tudta a közönség számára hitelesen alakítani a tizenhat és a huszonnégy éves Jane Eyre-t is.

Ami a Reed családot illeti, szerepük a regényben betöltöthöz képest a színdarabban megduplázódik, felbukkannak ugyanis Rochester vendégei között Thornfield Hall-ban. Georgiana (a színdarabban Georgine) a regénybeli Blanche Ingram szerepét is magára ölti – neki udvarol Rochester, hogy féltékennyé tegye Jane-t és vallomást csikarjon ki belőle. A színdarabban a három Reed-testvér közül csak John és Georgiana jelenik meg (Eliza kimarad), ezen kívül a születésük sorrendje is megváltozik: Georgine John nővére, John az előjátékban 15 éves, Jane viszont 16 – tehát nagyjából egykorúak. A regényben fontos kettejük között a korkülönbség, Jane fiatalabb és fizikailag is gyengébb Johnnál, itt viszont sokkal kevésbé egyenlőtlen kettejük küzdelme – ennek segítségével a lázadó vonás Jane jellemében sokkal hangsúlyosabb lesz.

Ami a Rochestereket illeti, a fivérek neve a színdarabban felcserélődik: a cselekmény idején már halott báty a regényben Rowland, a színdarabban Arthur, Jane szerelme és gazdája pedig a regényben Edward, a színdarabban viszont Rowland. A regényben nincs Arthur nevű szereplő, a halott báty talán a korabeli Közép-Európában is ismert Arthur-mondakörből kapta a nevét (az angol nevű mellékszereplők alapvetően olyan neveket viselnek a színdarabban, amik a magyar közönség számára is ismerősek vagy könnyen kiejthetőek, ennek jegyében egyszerűsödik a Georgiana is Georgine-re, az Adèle Adélra, a Brocklehurst Blackhorstra vagy a Grace Pool Pool Gratiára). Az, hogy a főszereplő Edward Rochester miért viseli a színdarabban a Rowland nevet értelmezhető a szerző játékos utalásaként a cselekményben történt változtatásra: míg a regényben az örült Bertha Mason Mrs. Edward Rochester, a színdarabban Mrs. Arthur Rochester. Birch-Pfeiffer keresztnéveikhez hasonlóan a házasságuk történetét is megcserélte, így mind a regényben, mind a színdarabban Row(v)land Rochester az, akihez NEM tartozik egy padlásra zárt, dühöngő örült Mrs. Rochester.³²

A regénybeli Mrs. Alice Fairfax, Rochester házvezetőnője, bár férjén keresztül rokona a birtok tulajdonosának, egyszerű házvezetőnőként tartja magát számon, nem igényel rokoni

³¹ SZÉKELY György, TÖRÖK Margit: Magyar színháztörténeti lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. <
<https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz02/756.html> >

³² Érdekes adalék, hogy a színdarab magyar fordításának bemutatójakor 12 éves angol trónörökös neve szintén Edward volt (Viktória királynő legidősebb fia, később VII. Edward néven Anglia királya). Ez még furcsábbá teszi a névváltoztatást, hiszen így a magyar közönség számára mindenképp ismerős kellett legyen a név. Talán a koronaherceg személye iránti tisztelet játszott közre a név megváltoztatásában?

bánásmódot, és nem is részesül ilyenben: „To be sure I am distantly related to the Rochester by the mother's side; or, at least, my husband was [...]. The present Mr. Rochester's mother was a Fairfax, and second cousin to my husband; but I never presume on the connection - in fact it is nothing to me; I consider myself quite in the light of an ordinary housekeeper: my employer is always civil, and I expect nothing more.”³³ A színdarabban Judit/Judith Harleight a neve (az írásmód nem következetes, a szereplők listájában t-vel írják, a későbbiekben viszont felbukkan th-val is), a szereplők listájában „Rochester rokona”³⁴-ként jelenik meg, Rochester a családias Judith néni-megszólítást alkalmazza vele szemben³⁵, Harleight asszony pedig (bár végig kölcsönösen magázódnak) erélyesen megfeddi Rochestert a Jane-nel szemben tanúsított magaviseletéért, és megfenyegeti, hogy ha a nevelőnő Rochester miatt megy el, ő is vele fog tartani.³⁶ Mrs. Fairfax sokkal alázatosabb, sokkal kevésbé közvetlen a gazdájával szemben, bár nem mindig ért egyet a döntéseivel (például miután Rochester bejelenti neki, hogy feleségül fogja venni Jane-t, Mrs. Fairfax megosztja a házassággal kapcsolatos aggályait az utóbbival, de Rochesternek ezzel kapcsolatban sem mond ellent³⁷).

A kevésbé fontos (szót nem vagy alig kapó) szereplők körében is történnek változások. Mrs. Reed testvérbátyja, a regényben Mr. Gibson csupán említés szintjén van jelen, ő intézi a család ügyeit Mrs. Reed halála után.³⁸ A színdarabban Henry Whytfield („kapitány, [Mrs. Reed] bátyja³⁹”) aktívabban van jelen, felszólal a Jane-nel szembeni kegyetlenkedések ellen⁴⁰ (bár segíteni nem tud rajta, mert túl szegény ahhoz, hogy magához vegye) illetve ő hozza meg John Reed halálhírét is⁴¹. Rochester vendégei a színdarabban eleve sokkal kevesebben vannak, mint a regényben (Mrs. és Miss Reed, Francis Steenvorth, Mrs., Mr. és Miss Clavdon), Birch-Pfeiffer egy nevet sem vesz át a regényből. Clavdonék ugyanazt a szerepet töltik be, amit Rochester

³³ „Ami azt illeti, szegről-végről, nagyon távolról, anyai ágon rokonságban vagyok a Rochesterekkel, azazhogy a férjem rokonságban volt velük. [...] A mostani Mr. Rochester édesanyja Fairfax leány volt, férjemnek másodunokatestvére. De én sohasem emlegetem a rokonságot, nincs annak semmi értelme. Egyszerű házvezetőnő vagyok, semmi több. Kenyéradó gazdám mindig udvarias; mi egyebet kívánhatnék?” – a regényből vett idézeteket magyar változatánál a következőkben az 1984-es Ruzitska-Zombory-féle fordítást használom. BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 85. o.

³⁴ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 29. o.

³⁵ U. o. 41. o.

³⁶ U. o. 116. o.

³⁷ BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 225-226. o.

³⁸ U. o. 205. o.

³⁹ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 29. o.

⁴⁰ U. o. 21. o.

⁴¹ U. o. 123. o.

vendégei a regényben (nem körvonalazódik saját jellemük, az angol arisztokraták sznobizmusát hivatottak illusztrálni), hozzájuk képest izgalmasabb szereplő Francis Steenvorth. Steenvorth szerelmes Georgine-ba, ő viszont Rochesterhez akar hozzámenni, mivel neki sokkal nagyobb a vagyona. Steenvorth ismerni véli Rovland Rochester titkát (azt hiszi, az örült nő, akit a házban rejteget, a felesége), így a darab végén magyarázkodásra kényszeríti (ebből a szempontból a regénybeli Richard Masont helyettesíti, aki vallomásával meghiúsítja Jane és Rochester esküvőjét, aminek következtében Rochester nyilvánosan elmeséli a házassága történetét). A darab végén, mikor egyértelművé válik, hogy Rochester Jane-t fogja elvenni, Georgine mégis Francis Steenvorth-t választja (Georgiana a regényben is férjhez megy, a férje nevét viszont nem tudjuk meg: „Georgiana made an advantageous match with a wealthy worn-out man of fashion”⁴²). Amint azt már fentebb kifejtettem, a regényből a harmadik könyv egyetlen eseménye sem kerül bele a drámafeldolgozásba, ennek következtében a regényben Jane életében oly fontos szerepet betöltő Rivers család sem jelenik meg semmilyen formában. A másik kimaradó szál, a lowoodi események szereplői (a Jane jellemfejlődése szempontjából meghatározó fontosságú anyafigura, Miss Temple, és első barátja, Helen Burns) szintén nem jelennek meg a színpadi változatban, jellemvonásaikat vagy Jane életében betöltött szerepüket Birch-Pfeiffer nem is igyekszik másra átruházni.

4.2. A cselekmény

Mind a regény, mind a színdarab Gatesheadben, Reedék házában kezdődik, de míg a színdarabban az itt játszódó jelenetek egyértelműen elkülönülnek a többiektől, és egy különálló, a borítón is jelzett „előjátékot”⁴³ alkotnak, a regényben szervesen összekapcsolódnak a történet többi részével. Ezt egyrészt az indokolja, hogy míg a regényben több helyszínváltás is történik (Gateshead – Lowood – Thornfield Hall – Gateshead – Thornfield Hall – Marsh End/Moor House – Ferndean, a helyszínek között pedig Jane utazásai/menekülése), a színdarab végig Thornfield Hallban játszódik. A helyszínváltáson kívül az előjáték különválasztását az időbeli ugrás is indokolja: a színdarab 4 felvonása „8 évvel az első szakasz [vagyis az előjáték] után Thornfield Hallban Rochester egyik jóságán”⁴⁴ játszódik. A regény időkezelése más: egyes eseményekről részletesen értesül az olvasó (például az az éjszaka, amikor Bertha Mason megtámadja a bátyját, és Rochester parancsára Jane vigyáz a sebesülten az orvos

⁴² „Georgiana egy gazdag roué-hoz ment feleségül” BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 206. o.

⁴³ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 5. o.

⁴⁴ U. o. 29. o.

megérkezéséig⁴⁵), máskor hetek, hónapok, akár évek eseményei vannak összefoglalva néhány mondatban (például Jane lowoodi évei, ahol az első néhány napját és az ott tartózkodásának első évében pusztító tifusz-járványnak a történetét ismerjük meg részletesen, a következő hét év eseményeiről egy pároldalas összefoglalót kapunk⁴⁶), de drasztikus időugrás nem történik. A regény három könyvre való felosztásában nem a helyszínváltások vagy az időugrások, sokkal inkább a Jane és Rochester kapcsolata szempontjából meghatározó események játszanak szerepet: az első könyv a Gateshead-i történésektől addig az éjszakáig tart, amikor Bertha Mason felgyújtja Rochester ágyát, Jane pedig megmenti gazdája életét (I-XV. fejezet), tehát a szerelem megszületése előtti eseményeket meséli el. A második könyv (XVI-XXVI. fejezet) kettejük szerelmi játszmáit örökíti meg, a harmadik pedig (XXVII-XXXVIII. fejezet) elszakadásuk és újra egymásratalálásuk történetét mondja el.

Ami a Gateshead-i jeleneteket illeti, a színdarab és a regény között nem annyira a konkrét történések, mint inkább a szereplők jelleme és helyzete teremti meg a különbséget. A drámaátirat nyitójelenetében a 16 éves Jane halott nagybátyja névnapján (karácsony másodnapján) portréja előtt imádkozik. Reed öt évvel a színdarab cselekményének kezdete előtt halt meg – Jane tehát nem csak ismerte, de tisztán emlékszik is rá. A regénybeli Jane Eyre jelleme és tettei szempontjából meghatározó az, hogy nincs, és felnőtt koráig nem is volt senkije. A senkihez sem tartozás és a magány egyértelműsége miatt megtanul gondoskodni magáról, ezzel magyarázható az, hogy fiatal kora és világban való járatlansága ellenére jól kialakult értékrendje van. Udvarias, segítőkész, gyakran önfeláldozó is (Mrs. Reed halála után például egy hónapon keresztül segít unokanővéreinek, Georgianának és Elizának ügyeik rendezésében, miközben tisztában van vele, hogy semmivel sem tartozik neki, ők pedig semmilyen formában nem fogják meghálálni a segítségét), de képes arra, hogy megnevezze és betartassa saját határait (hiába szerelmes Rochesterbe, nem hajlandó egy házasember szeretőjeként élni, inkább elmenekül; tiszteli és csodálja St. John Riverst, hajlandó lenne elmenni vele Indiába misszionáriusnak, de nem akar a felesége lenni szerelem nélkül). Jellembeli stabilitása abból is fakad, hogy mivel gyermekkorában szeretetet nélkül telt, felnőttként sem várja el, hogy szeressék (bár képes elfogadni a szeretetet, és örül is neki), így képes csendben viselni olyan megaláztatásokat, amiket egy dédelgetett, elismeréshez szokott ember már nem tudna (például Rochester előkelő vendégeinek célzottan a jelenlétében tett gúnyos megjegyzéseit a nevelőnők jellemtelenségéről). Saját magára is úgy tekint, mint aki egyedül

⁴⁵ BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 175-187. o.

⁴⁶ U. o. 70-72. o.

van a világban (Mr. Rochesternek így számol be helyzetéről: „'Well,' resumed Mr. Rochester, 'if you disown parents you must have some sort of kinsfolk: uncles and aunts?' 'No; none that I ever saw.' 'And your home?' 'I have none.' 'Where do your brothers and sisters live?' 'I have no brothers or sisters.'”⁴⁷, majd később St. John Riversnek: „That, I must plainly tell you, is out of my power to do; being absolutely without home and friends”⁴⁸) cselekedeteit ez a biztos tudat járja át. A drámaátíratban ezzel szemben kisgyermekkora nem telt szeretet nélkül. Bár szülei szeretetéről ebben a változatban sincsenek emlékei (családi életük nyugalma egyébként is kérdéses, Mrs. Reed visszaemlékezései szerint ugyanis Jane édesanyja „egy szegény tengerésztiszttel megszökött s a nyomorulttal egybekelt, ki végre is mindenét eltékozolta s néhány év múlva e gyermekkel, mint gyámoltalan özvegyet és koldusnőt hagyta hátra”⁴⁹, a regényből ismert szegény, de tiszteletreméltó lelkész házaspár képének tehát nyoma sincs⁵⁰). Szülei halála után Reed nagybátyja vigyázott rá és kényeztette, Jane így emlékszik vissza rá: „Reed nagybátyám karjai, melyekkel felölelt oly puhák voltak, míg ő élt, nem tudtam, hogy árva vagyok”⁵¹. A drámaváltozatban tehát Jane nem szeretet nélkül nő fel, hanem nagybátyja halálával veszíti el ezt, ő maga is ezt mondja: „Nekem szeretet kell, szeretethez szoktam [...]”⁵² Ennek következtében hevesebb, szókimondóbb természetű, több az apró lázadása, Rochesterrel való viszonyában pedig egyértelműbben mer saját érzéseiről beszélni.

A regény első fejezeteiben kulcsszerepe van a vörös szobás jelenetnek. (Mrs. Reed Jane-t egy John Reeddel való összezőrdülés miatt büntetésből a vörös szobába záratja. Ebben a szobában halt meg Mr. Reed, a közelgő éjszakában pedig az élénk képzeletű kislány érezni véli a szelleme jelenlétét. Hiába könyörög, Mrs. Reed nem engedi ki, végül az ijedségtől eszméletét veszti.⁵³) Egyrészt ez Mrs. Reed Jane-nel szembeni kegyetlenségének csúcspontja, másrészt ez az esemény indítja el a cselekményt: az eszméletvesztés miatt Jane-hez orvost hívnak, ő

⁴⁷ „- Nos - folytatta Mr. Rochester -, ha szülei nincsenek is, rokonai csak vannak? Nagybátyjai, nagynénjei? - Tudtommal nincsenek. - És az otthona hol van? - Nincs otthonom. - Testvérei hol laknak? - Nincsenek testvéreim.” U. o. 104. o.

⁴⁸ „Sajnos, semmiféle címet nincs módomban közölni, mert sem otthonom, sem családom nincsen.” U. o. 294. o.

⁴⁹ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729.18. o.

⁵⁰ Fontos megjegyezni azonban, hogy a regényben sem Mrs. Reed fest pozitív képet Jane szüleiéről, ő mindig csak a szegénységüket emeli ki, a szegény, de becsületes lelkész házaspár képe mások, például St. John Rivers elbeszéléseiből bontakozik ki. A színdarabban máshol nem történik utalás rájuk, Mrs. Reed pedig más, Jane-nel kapcsolatos megszólalásaiban is tényként kezeli saját véleményét (például őszintén hisz benne, hogy Jane rontotta el a gyerekeit), Jane szüleinek viszonyát és ennek a főszereplőre való hatását tehát nem érdemes az ő megszólalásai alapján vizsgálni.

⁵¹ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 9. o.

⁵² U. o. 26. o.

⁵³ BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 9-14. o.

javasolja a kislány iskolába küldését, így kerül Jane Lowoodba, később Thornfield Hallba. A drámaátiratban a vörös szobás jelenet egy évvel a színpadon megjelenő események előtt játszódott, Jane elbeszéléséből ismerjük meg. A körülmények sokkal drámaibbak: John Reed egy kalapáccsal ok nélkül „leütötte” Jane-t, aki „véresen és kétségbeesetten” védte magát, a vörös szobában Mr. Reed szelleme köztudomásúlag „jajgatva kísért”, a kis Jane pedig egy egész éjszakát töltött ott, nagynénjéhez könyörögve, aki azonban nem szánta meg.⁵⁴ (A regényben a verekedés egyenlőtlen, de gyerekes civódás egy könyv miatt, Mr. Reed szelleme csak cselédpetyka, Jane pedig nem tölt egy teljes éjszakát egyedül a szobában. A drámaiság nem a konkrét eseményekben, inkább a lélektani következményekben rejlik.) A drámaátiratban Jane Lowoodba küldése nem a vörös szobás epizód következménye, sokkal inkább életkoráé. 16 évesen Jane ahhoz még túl fiatal, hogy ki lehessen engedni egyedül a nagyvilágba, ahhoz viszont már túl régóta él Gatesheadben, hogy Mrs. Reed el bírja viselni a jelenlétét, a lowoodi intézetbe küldi hát. Az intézet itt legendásan rossz hírű árvaház, a kívülállók elszörnyedve fogadják Mrs. Reed döntését: „A lowoodi intézet? Nem árvaház az? Olyan szegényiskola, mely kegyes adományokból tartja fenn magát, nagyon egészségtelen tájon, nyolczvan mérföldre innen.”⁵⁵ - Henry Whytfield; „Úgy vasakarattal kell bírnia, kisasszony, mert mint tudom a kegyes intézetben a növendékek sokat koplálnak s a képmutató Blackhorst kíméletlen szigorral szorítja őket a tanulmányra és imára.”⁵⁶ – Rovland Rochester. A regényben Mrs. Reedet nem egyértelműen gonosz szándék vezérli, amikor gyámoltját pont a lowoodi intézetbe küldi, sokkal inkább az érdektelenség a sorsa iránt és az a vágy, hogy minél egyszerűbben és minél kevesebb kiadással teljesítse férjének tett esküjét. A színdarabban viszont a gonoszsága is egyértelmű: annak biztos tudatában küldi Jane-t Lowoodba, hogy halott férje ellenezné ezt, még megjegyzést is tesz arra, mekkora szerencse, hogy Reed végrendelet nélkül halt meg, így nem tudott konkrét lépéseket tenni Jane jövőjének biztosítása érdekében.⁵⁷

Az előjáték zárójelenete Mr. Blackhorst látogatása, ennél Birch-Pfeiffer szöveg szintjén is viszonylag sokat merít a regényből. Lowood gondnoka mindkét esetben hangsúlyozza az intézet vallásos beágyazottságát, a növendékek keresztény életre és értékrendre való (át)nevelésére tett szigorú próbálkozásait, illetve azt a tényt, hogy az intézet keresztény hívek adományaiból tartja fenn magát, a színdarabban azonban nem kerülnek elő konkrét teológiai kérdések. A regényben Brocklehurst kikérdezi Jane-től az alapvető teológiai ismereteit (például,

⁵⁴ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 27. o.

⁵⁵ U. o. 19. o.

⁵⁶ U. o. 44. o.

⁵⁷ U. o. 20. o.

hogy hova kerülnek a bűnösök vagy hogy melyik könyveket olvassa a Bibliából⁵⁸), válasza megerősítik benne Mrs. Reed előzetes leírását, ezek alapján feddi meg és nyilvánítja rossz gyermeknek. A drámaátíratban már Mrs. Reed leírása alapján kész képet alkot magának Jane-ről, nem beszélget vele, nem kérdezgeti, inkább információkat közöl vele, esetenként (mondandóját Mrs. Reednek címezve) reagál kifakadásaira. A regénnyel ellentétben ugyanis Mr. Reed fizikai formában is megjelenik, életnagyságú portréja a kandalló felett lóg a gateshead-i jelenetekben. Jane gyakran szól ehhez a képhez, elkeseredett kifakadásait hozzá intézi: „Hallottad ezt, nagybátyám? Kedvencedet, Jane-t száműzik, hona árvaház lesz.” „Jótevők? Hallod ezt, nagybátyám?”⁵⁹ A jótevő szó erős negatív konnotációval való feltüntetése a Brontë-szövegben is megjelenik: „Benefactress! benefactress! said I, inwardly: they all call Mrs. Reed my benefactress; if so, a benefactress is a disagreeable thing.”⁶⁰ Itt még csak áttételesen fogalmazódik meg a gonosz jótevőktől való mielőbbi függetlenedés, ezzel együtt az önálló egzisztencia megteremtésének a vágya, a dráma-változat azonban ennél sokkal szókimondóbb: „mindent akarok tanulni, mindent uram, mi önállóra, mi a jótékonyaságoktól függetlenné tesz”⁶¹ A látogatás tetőpontja mind a regényben, mind a drámaátíratban Jane kifakadása, amelyben nagynénje szemére veti azt, ahogyan vele bánt, és emlékezteti arra is, hogy nem tartotta meg a Reednek tett esküjét. A regényben erre már Brocklehurst távozása után kerül sor, a színdarabban azonban Jane visszatartja a távozni készülő Blackhorstot, mintegy tanúként szerepelteti. Ily módon a színdarabban Jane vallomása gyermekkoráról és Mrs. Reed igazi jelleméről párjává válik Mrs. Reed szintén Blackhorstnak tett vallomásáról, amiben Jane-t hálátlansággal vádolja. A regényben Jane vallomása keserű, gyermeki kitörés, a színdarabban azonban, amint erre Stoneman is felhívja a figyelmet fentebb már idézett tanulmányában, nyilvános kinyilatkoztatássá válik.⁶²

Az előjáték után leengedik a függőnyt, megtörténik a helyszínváltás, a következő négy felvonás mind a Thornfield Hall-i szalonban játszódik. A regényben fontosak a kültéri helyszínek (Jane és Rochester első találkozása például a kastélyhoz vezető úton történik, fontos

⁵⁸ BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 29. o.

⁵⁹ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 24. o.

⁶⁰ "Jótevőm! Jótevőm! - mondtam magamban. - Mindenki azt mondja, hogy Mrs. Reed az én jótevőm! Ha ez igaz, akkor a jótevő nagyon kellemetlen valami lehet." BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 27. o.

⁶¹ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 24. o.

⁶² STONEMAN, Patsy: *Inside Out: Jane Eyre on the Victorian Stage*. Brontë Studies, vol. 34. no.2., 2009. 151. o.

beszélgetéseikre és egymásratalálásukra a kertben kerül sor), ezeket azonban értelemszerűen nehéz lett volna színpadra vinni. Emiatt Jane és Rochester első találkozásáról (Rochester lova megbotlik, a gazda leesik róla, kifecamítja a bokáját, Jane segíti vissza) a nevelőnő elbeszéléseiből értesülünk. Akárcsak a regényben, Jane a színpadi változatban sincs tisztában azzal, hogy kin segített, de itt Mrs. Judit Harleight világosítja fel a helyzetről. A történetek mindkettőjüket aggodalommal töltik el, Rochester lova ugyanis (közvetett módon) Jane miatt botlott meg: a lány megijedt Rochester kutyájától, hirtelen ugrott fel, a ló pedig tőle ijedt meg. Attól tartanak hát, hogy a gazda Jane-t fogja hibáztatni, esetleg megbüntetni a történetekért. A regényben Jane egyedül jön rá, hogy a vándor, akin segített, valójában a gazdája. Ezek az árnyalatnyi különbségek jól rávilágítanak Jane karakterének a másságára a regényben és a színdarabban: a regénybeli Jane reflexív típus, keveset beszél (nem is említi Mrs. Fairfaxnak a kalandját), problémáit nem osztja meg másokkal, a drámaváltozatbeli beszédesebb, kevésbé zárkózott, inkább meg tudja osztani aggodalmait másokkal.

A második (és egyben utolsó) olyan jelenet, amelyben a drámaváltozat szöveg szintjén is átvesz a regényből, Jane és Rochester hivatalos megismerkedésének jelenete. Az úr teára hívja Adèle-t, a házvezetőnőt és Jane-t, a tea mellett főleg ez utóbbi és Rochester beszélgetnek. Adèle az ajándékaival van elfoglalva, ezek az ajándékok lehetőséget biztosítanak a két szöveg hasonlóságának kiemelésére:

„'did you expect a present, Miss Eyre? Are you fond of presents?' and he searched my face with eyes that I saw were dark, irate, and piercing.

'i hardly know, sir; I have little experience of them: they are generally thought pleasant things.' [...]

'Miss Eyre, you are not so unsophisticated as Adèle: she demands a "cadeau," clamorously, the moment she sees me: you beat about the bush.'

'Because I have less confidence in my deserts than Adèle has [...].'⁶³

„Rovland: Várt valami ajándékot? Szereti az ajándékokat, kisasszony?

Jane: Nem tudom, uram. Én soha nem kaptam ajándékot, nem is vártam.

⁶³ „Ön ajándékot várt, Eyre kisasszony? Szeret ajándékot kapni? - És átható, haragos tekintettel fürkészte arcomat. - Erre a kérdésre nemigen tudok felelni, uram. Ritkán volt alkalmam ajándékot kapni. [...] - Adèle bezzeg nem sokat gondolkozik. Ő nem köntörfalaz, mint ön. Mihelyt meglát engem, nyíltan és zajosan követeli az ajándékot. - Adèle, az más. Én kevésbé bírom érdemeimben, mint ő.” BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 103. o.

Rovland: Ön nem oly őszinte, mint Adél. Ő az ajándékot zaklatva kéri, s nem titkolja örömét, de ön, kisasszony, szembekötősdit játszik.

Jane: Adél a régi ismeretség igényét s a szokás jogát használja.”⁶⁴

A jelenet további részei is a könyvhöz hasonló módon játszódnak le: Rochester kikérdezi Jane-t a múltjáról, az intézetről és a zenetudásáról, majd végignézi a rajzait, megállapítja, hogy egész jók, végül ráförmed, hogy miért nem küldte még aludni Adèle-t, és a beszélgetés lezárul. A regény szövegének ilyen hűséges követése nem jellemző Birch-Pfeiffer drámaátiratára, az előzőekben ismertetett gateshead-i jelenet is arra világított rá, hogy bár jól ismeri a regény cselekményét (akár az angol eredetiből akár az 1848-as német fordításból), és szövegét is értően használja fel, könnyedén eszközöl változtatásokat mind a cselekmény, mind a szöveg szintjén. Időnként szinte szó szerint kölcsönöz kifejezéseket, megjegyzéseket egyes szereplőkkel kapcsolatban a regényből, ezeket azonban új kontextusba helyezi, találékonyan építi be a Brontë-szöveget a saját cselekményváltozatába. A színdarabot határozottan a Birch-Pfeiffer féle cselekmény irányítja, a Brontë-szöveg és a regény cselekménye csak inspirációs forrás, kiegészítés. A fentebb bemutatott jelenet azért különleges, mert ez az egyetlen kivétel e szabály alól, itt a regény cselekménye és Brontë nyelve vezet.

A regénybeli motívumok máshova beépítésére jó példa az a jelenet, amikor Rochester vendégei érkezése előtt egy új selyemruhát ajándékoz Jane-nek. Jane nem akarja viselni a ruhát, túl hivalkodónak, saját magához nem illőnek találja.⁶⁵ Rochester a regényben is új, színes ruhákat akar venni Jane-nek eljegyzésük után, szerelmének és Jane szépsége iránti rajongásának kifejezésére. Jane azonban itt is elutasítja, a színes ruhák helyett csak két egyszerű, sötét színűt fogad el.⁶⁶ A vendégek érkezésével a színdarab cselekménye gyakorlatilag teljesen elkanyarodik a regényétől, a hangsúly Jane és Reedék találkozására tevődik át. Bár kölcsönösen felismerik egymást, mindhárman úgy tesznek, mintha még sosem találkoztak volna. Jane számára hamar egyértelművé válik, hogy Rochester Georgine Reedet szemelte ki menyasszonyául, a házasságot pedig a Reed család is helyeselné. Georgine veszélyt lát Adèle-ben, hidegen bánik a kislánnyal, így Adèle is ellene hangolódik, a konfliktus végül Jane megalázásához vezet. A regényben Rochester vendégei csak a nevelőnők alantasságára tett fullánkos utalásokkal bántják Jane-t, itt viszont fizikai megalázás is történik. Georgine cipője

⁶⁴ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 43. o.

⁶⁵ U. o. 58. o.

⁶⁶ BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 228. o.

kikötődik, a lány pedig, a lelkesen ajánlkozó férfiakat elutasítva, Adèle-t szólítja fel, hogy kösse vissza. Adèle azonban megmakacsolja magát, hevesen tiltakozik: „Nem akarom, ő [Georgine] csak szép, de nem jó, nem akarom!”⁶⁷ A jelenlevők Jane nevelési módszereit okolják a kitörésért, aki, hogy Adèle-t és magát kimentse a kellemetlen helyzetből, végül saját maga ereszkedik térdre unokanővére előtt, és köti be a cipőjét. Megaláztatásai így a közönség számára egyértelműsítve, fizikai formában is megjelennek.

A vendégség jeleneteit, jó korabeli színpadi műhöz illően, két titok lengi körül. Az első Jane, Mrs. Reed és Georgine titkolózása a többiek irányába (korábbi ismeretségük és rokoni kapcsolatuk letagadása), a második a padlás titokzatos lakójának a kiléte. Jane már Rochester hazatérése előtt is hall kísérteties nevetést a padlásról, ezt Mrs. Harleight Pool Gratiára fogja, aki „hű szolgáló, de gyakran ki van téve ilyen rohamoknak”⁶⁸. A későbbiekben azonban több szereplő is (például Sam vagy Francis Steenworth) tesz utalásokat a padlás furcsa lakójára és Rochester sötét titkára: „Mi, kik titkát tudjuk, mi, ha olyasmit tennénk, az ablakon dobna ki. [...] Hogy bömböl a szél! Gratiának rossz éje lesz.”⁶⁹ A néző számára tehát egyértelmű (akkor is, ha a regény cselekményéből semmit nem ismer), hogy a padláson lakó örült nőt Rochester el akarja rejtetni a külvilág elől, tehát valami szégyenteljes titok kapcsolódik a személyéhez. Itt is egészen közel kerülünk a lelepleződéshez, Bertha Mason ugyanis megtámadja az alvó Rochestert, felgyújtja az ágát. Érdekes megfigyelni, hogy milyen színpadi technikákat alkalmaz Birch-Pfeiffer ennél a jelenetnél, hiszen nyílt színen, hihetően kivitelezni Rochester ágának felgyújtását lehetetlen lett volna. Jane a történetek idején a szalonban tartózkodik, innen hallja meg az örült nő nevetését. Füstszagot érez, és vörös tűzfényt lát jobbra, a színpadon kívül, ő is kiszalad hát gazdáján segíteni. „A toronyóra előbb negyedeket, utóbb egy órát üt, lassan és ünnepélyesen, hogy szünet nyeressék a szabadítást hihetővé tenni, a vörös fény hátul lassan-lassan elfogy, az utolsó ütésekkel egészen elenyészik”⁷⁰. A megoldás bravúros: a konkrét akciót sikerült úgy a játéktéren kívülre helyezni, hogy közben a közönség szemeinek és füleinek is jusson munka, így a képzelőerejük is végig mozgásban maradjon. A regényhez hasonlóan Rochester itt sem ad magyarázatot az eseményekre, így a cselekmény is továbblendül.

Jane számára a mélypont a harmadik felvonásban érkezik el. Hiába bántják a vendégek, Rochester nem lép közbe (teszteli a jellemét), ráadásul Mrs. Reed is találkozót kér tőle. A

⁶⁷ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 107. o.

⁶⁸ U. o. 37. o.

⁶⁹ U. o. 89. o.

⁷⁰ U. o. 93. o.

nagynéni gonoszsága (de szerencsétlensége is) ezekben a jelenetekben csúcsosodik ki. Felszólítja Jane-t, hogy távozzon Thornfield Hallból, azt tervezi ugyanis, hogy Georgine esküvője után Rochesterrel ő is odaköltözik. A felszólítás kegyetlen („távoznod kell, hogy én maradhassak”⁷¹), gátlástalanul beszél Jane-nek arról, hogy mennyire gyűlöli még ennyi év után is, és őt tartja minden gondja okozójának („te, ki egy büntelen nőt vétkezővé tettél, ki tiszta öntudatomat bűnnel terhelted [...] ezért gyűlölni fogjuk egymást örökké.”⁷²). Kiderül azonban, hogy ő is kilátástalan helyzetben van: fia eltékozolta a családi birtokot, annyira elszegényedtek, hogy Gatesheadet is el kellett adniuk, Georgine házassága az utolsó reménye. Mintegy gondjainak betetőzéseként megjelenik Henry Whytfield, aki John Reed halálhírét (sőt, valószínűsíthető öngyilkosságát) hozza. Mrs. Reed végsőkig megtört, nem csak vagyonát, de kedvenc gyermekét is elvesztette, az tehát, hogy Jane enged neki, és hajlandónak mutatkozik elhagyni Thornfield Hallt, nem jellembeli gyengeségének, a nehézségekkel való szembenézésre való képtelenségének bizonyítéka, sokkal inkább lelkierejének és önfeláldozásának. Ebben a jelenetben végképp Mrs. Reed felé kerekedik, ugyanis míg nagynénje képtelen megbocsátani neki, és továbbra is őt okolja életének szerencsétlen fordulataiért, még saját hibáiért is, Jane kész békejobbot nyújtani neki, sőt áldását is kéri. A Thornfield Hallból való távozás gondolata így a regényhez hasonlóan, bár gyötrelmes a számára, erkölcsi győzelmet is jelent. (A regényben azért hagyja el a kastélyt, mert nem hajlandó a nős Rochester szeretőjeként élni.)

Jane korábban esküt tett Rochesternek, hogy nem hagyja el Thornfield Hallt ameddig el nem küldik, kénytelen tehát megkeresni gazdáját és feloldozást kérni fogadalma alól (újból az erkölcsös utat választja tehát, a kevésbé fájdalmas, de esküszegéssel járó búcsú nélküli távozás helyett megtartja a fogadalmát, és kész a szeretett férfi elé állni). Kettejük beszélgetése a szöveg szintjén hűségesen követi a regényt⁷³, de más beszélgetéseiből is beemel részleteket (a regényben többször szóba kerül köztük, hogy Rochester és Blanche Ingram esküvője után Jane el fogja hagyni a kastélyt). Jane kétségbeesve, de határozottan jelenti be távozási szándékát, Rochester színleg egyetért vele, de közben újra és újra szóba hozza a távolságot és a nehézségeket, míg Jane-ből végül kibukik, hogy nem csak a kastély fog hiányozni neki, de a gazdája is. Innen már csak egy lépés a végső vallomás, amit (a regényben és a színpadi változatban egyaránt) szintén Rochester provokál ki, és szinte pontosan ugyanazokkal a szavakkal hangzik el: „I have as much soul as you, - and full as much heart! And if God had

⁷¹ U. o. 119. o.

⁷² U. o. 117. o.

⁷³ Szöveg szintjén ez a jelenet is hűségesen követi a regényt, a körülmények viszont olyan radikálisan különböznek, hogy a megismerkedési jelenettel ellentétben sokkal inkább Birch-Pfeiffer-i adaptáció, mint Brontë-i eredeti.

gifted me with some beauty and much wealth, I should have made it as hard for you to leave me, as it is now for me to leave you. I am not talking to you now through the medium of custom, conventionalities, nor even of mortal flesh - it is my spirit that addresses your spirit; just as if both had passed through the grave, and we stood at God's feet, equal, - as we are!”⁷⁴ „Érzek valamit fejemben és szívemben, véremben és idegeimben, valami rokonit, mi szellemileg egyesít önnel. S ha Isten némi szépséggel és nagy gazdagsággal áldott volna meg, akkor valóban, oly nehezére esnék most önnek engem menni látni, mint nekem elhagynom önt. Én nem szólok most önhöz az illem szerint, szellemem az, ami szellemét szólítja meg, s mintha rég átléptük volna a halál küszöbét, s lelkeink az egymáshoz hasonlóknak Isten előtt volnának.”⁷⁵ A vallomás után Rochester megkéri Jane kezét, aki (mihelyest megérti, hogy a férfinak nincs más menyasszonya) igent mond.

A regényben ezután kezdődnek az igazi megpróbáltatások (fény derül Rochester titkára, Jane elhagyja Thornfield Hallt, magányosan bolyong a vadonban, eközben Rochester a tűzben elveszti látását, végül újra egymásra talál), a színdarab negyedik felvonása azonban már alig tartogat nehézségeket, a közönség kíváncsiságát és kitartását nem teszik újra próbára (olyannyira nem, hogy a 4. felvonás előtt instrukcióként szerepel a kéziratban, hogy „Zene a felvonás közt lehető legrövidebb legyen”⁷⁶). Sam, a Jane iránt kezdetektől ellenséges szolga felfedi Rochester titkát: az örült asszony, akire Pool Gratia vigyáz a padláson, nem más, mint Rochester neje.⁷⁷ Jane természetesen kétségbeesik, szenvedései azonban öt kéziratoldalon keresztül sem tartanak. Megjelenik Rochester, és még egyszer utoljára próbára teszi őt. Azt mondja, az örült nő valóban a neje, aki megcsalta őt, ezért sújtotta Isten örülettel. Megkéri Jane-t, hogy maradjon vele, Jane viszont, hiába szerelmes, nem hajlandó Isten és az emberek törvényét megszegni, és el akar menni. Kiállja tehát a végső próbát, Rochester pedig elárulja neki a teljes titkot: „kérlek Jane, bocsáss meg a bűnös kétkedőnek, ki szellemed nagyságát próbakőre tette! Te nálam maradsz, mert bűn nélkül szeretlek.”⁷⁸ Bertha Mason valóban a menyasszonya volt, azonban londoni útja alatt a lány a gazdag örököshöz, Arthur Rochesterhez

⁷⁴ „Nekem éppen úgy van szívem és lelkem, mint önnek. És ha a Mindenható kicsit több szépséggel és tetemes gazdagsággal áldott volna meg, akkor elértem volna, hogy maga éppen olyan nehezen tudjon megválni tőlem, mint amilyen nehezen válok meg most magától én! Tudom, nem úgy beszélek, ahogyan illik, vagy szokás beszélni, még csak nem is úgy, mintha húsból és vérből való emberek lennénk; úgy beszélek, mintha már mind a ketten meghaltunk volna, és mint két lélek, egyenlőként állnánk Isten ítélőszéke előtt - amint most is egyenlőek vagyunk!” BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 216. o.

⁷⁵ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 133. o.

⁷⁶ U. o. 145. o.

⁷⁷ U. o. 148. o.

⁷⁸ U. o. 152. o.

ment hozzá a szegény öcs helyett. A házasság azonban nem volt boldog, Bertha megszökött egy lengyellel – ebből a viszonyból született Adél. Arthur elhíresztelte a felesége halálát az ismerősök között, de titokban felkutatta, megölte a lengyel szeretőjét, őt magát pedig a Thornfield Hall-i padlásra zárta. A titkot egész életében őrizte, halála óráján levélben közölte öccsével – aki így a Rochester-vagyonnal együtt az örült sógornője feletti gyámságot és a titkolózás kényszerét is megörökölte.

Jane és Rochester tehát további megpróbáltatások nélkül lehetnek egymáséi. A színdarab zárójelenetében Rochester leleplezi vendégei előtt Mrs. Reed gonoszságát, és Isten áldását kéri Jane-nel való házasságára: „[Isten] védeni fog két lelket, kiknek a boldogsághoz semmi sem kell, mint önmaguk, és az Ő áldása.”⁷⁹

Felmerül a kérdés, hogy miért alakítja át Birch-Pfeiffer ilyen drasztikusan a történetet, miért teszi Rochestert gáncs nélküli lovaggá, és miért húzza ki a történetből egyetlen tollvonással a legdrámaibb elemet. Magyarázat lehet egyrészt az az igény, hogy a színdarab nézhető hosszúságú legyen. Ha Birch-Pfeiffer beemelte volna Rochester örült feleségét a történetbe, kénytelen lett volna a regény harmadik könyvét (12 fejezetet a 38-ból, tehát jó egyharmadát) is színpadra állítani. Ez azonban, a bonyolult lelki folyamatok hiteles ábrázolása és a rengeteg új szereplő (a Rivers testvérek, Morton lakói) bevezetése miatt az eredeti játékidő egyharmadánál jóval többel hosszabbította volna meg a cselekményt. A helyszínek színpadra vitele is gondot jelentett volna (Jane bolyongásait aligha lehetett volna beltéri színre helyezni, a kültéri jelenetek ábrázolásától pedig a rendező az eddigiekben is tartózkodott). A legnagyobb akadályt azonban egyértelműen a morális okok jelentették. A keresztény angol olvasóközönségnél is nagy nemtetszést váltott ki az ötlet, hogy a bigámiától vissza nem riadó Mr. Rochester és a bigámistát ugyan elhagyó, de szeretni meg nem szűnő Jane Eyre végül mégis boldogan élnek le az életüket együtt.⁸⁰ Elképzelhető tehát, milyen akadályokba ütközött volna Közép-Kelet Európában egy ilyen darab színpadra állítása. Mr. Rochester teljes rehabilitálása, ezzel együtt pedig a történet drasztikus átalakítása tehát forgatókönyvírói szempontból szükséges lépés volt, sikerességét pedig egyértelműen bizonyítja, hogy a darab magyar változata 18 éven keresztül volt színpadon, csak a budapesti Nemzeti Színházban⁸¹.

⁷⁹ U. o. 161. o.

⁸⁰ RIGBY, Elizabeth kritikája, *Quarterly Review*, 1848 decembere. In. BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 451-453. o.

⁸¹ DÖRGŐ Tibor: *Charlotte Brontë Jane Eyre című regényének magyar nyelvű fordításai, könyvkiadásai*, Napút Online, 2017. november 15. < http://www.naputonline.hu/2017/11/15/dorgo-tibor-charlotte-bronte-jane-eyre-cimu-regenyenek-magyar-nyelvu-forditasai-konyvkiadasai/#_ftn1 >

4.3 A nőkép (át)alakulása

Jane Eyre az angol irodalom emblematikus nőfigurája, karakterének egyik alapja az átlagossága. Jane nem különösebben szép (rosszakarói alapvetően csúnyának tartják, a regény során kizárólag olyanok nevezik szépnek, akik már megszerették, például Edward Rochester vagy Mary és Diana Rivers), nem kiemelkedően okos és nem is különösen hősie. Története egy minden szempontból átlagos fiatal nőé, aki azonban erős hittel és belső tartással rendelkezik, így találja meg végül a boldogságot (ami egyébként külső szemmel nézve szintén nem tökéletes, egy vak, nyomorék, vagyona egy részét elvesztett ember felesége lesz). A drámaátírat Jane-je ennél lényegesen kevésbé átlagos. Szépnek mondható (ebből a szempontból különösen beszédes az előjátéknak az a része, amikor Mrs. Reed megfeddi haja göndörítéséért, kiderül azonban, hogy természetes módon vannak divatos fűrtjei: „nem tudtam, hogy hajam divatos, nem vagyok oka, nagynéném, ez úgy csak magától van.”⁸²), a regényben viselt egyszerű fekete (esetleg szürke) ruhái helyett vidámabb, csinosabb ruhákat hord: „búzavirágkék ruhában, nyakig érőben, finom fehér csipkegallér. Haja egyszerűen elválasztva. A fejhátulján ékes csipke főkötőcske fehér szalaggal.”⁸³ Hangosabb, lázadóbb személyiség (a gateshead-i jelenetekben ellentmond Mrs. Reednek), kommunikatívabb (bár ez a színpadi műfajból is következik, hiszen ahhoz, hogy szóban fejezze ki a gondolatait és érzéseit, a legegyszerűbb más szereplőkkel dialógusba hozni). Hivatása, a tanítás pozitívabb, gyümölcsözőbb tevékenységként van bemutatva, mint a regényben. Brontë maga is dolgozott nevelőnőként,⁸⁴ de egyértelműen szükségtevékenységként tekintett a munkájára. Egy 1848 májusi levelében így ír W. S. Williamsnek a nevelőnőségről: „as a school-teacher she may succeed, but as a resident governess she will never (except under peculiar and exceptional circumstances) be happy”⁸⁵. A nevelőnő a kor angol irodalmában típuskarakter, ezzel együtt az általános nőkép része. A regény nem fest rózsaszín képet a pozícióval kapcsolatban: Jane nem ér el látványos sikereket ezen a téren, mert tanítványai (mind Adèle, mind a mortoni lányiskola növendékei) legjobb esetben átlagos képességűek. Jane nevelőnőként dolgozó két barátnőjét, Diana és Mary Riverst is

⁸² BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 16. o.

⁸³ U. o. 33. o.

⁸⁴ BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 389. o.

⁸⁵ „Iskolai tanárnőként érhet el sikereket, de a családnál lakó nevelőnőként soha (vagy csak nagyon sajátos, váratlan körülmények között) lehet boldog.” – saját fordítás Charlotte Brontë levele W. S. Williamsnek, 1848. május 12. In: BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 435. o.

szívből sajnálja, helyzetüket így foglalja össze: „[They are] slaving amongst strangers!”⁸⁶ A színdarab nevelőnőképe pozitívabb, Jane sok elismerést kap, amiért pár hónap alatt ilyen jó eredményeket ért el Adélnál, sőt az is elhangzik, hogy a házból senkinek sem sikerült ennyire megfegyelmezní a kislányt, pedig két év állt rendelkezésükre. Ennek valószínűleg az az oka, hogy míg Angliában a XIX. század közepén egy egyedülálló középosztálybeli nő számára ez volt az egyetlen munkalehetőség, így Brontë olvasóközönségének ismerősek voltak a helyzet árnyoldalai, Magyarországon ugyanebben az időszakban viszont még jelentős volt az analfabetizmus, így a nevelőnőség problémái sokkal kevésbé foglalkoztatták az embereket.

A másik jelentős különbség a származás kérdése. A regénybeli Jane Eyre megtalálja a családját, és kereskedőként meggazdagodott nagybátyja után nagy vagyont is örököl, származásának nemesi mivolta azonban nem kerül szóba, szüleiről annyit tudunk meg, hogy becsületes lelkész házaspár voltak. Örökségét négy egyenlő részre osztja újonnan megtalált unokatestvérei és saját maga között, könnyedén mond le a dúsgazdag életről. Sem a nagy vagyon, sem a nemesi származás nem foglalkoztatja, a pénz számára a függetlenségen kívül nem jelent semmit. A drámaátiratban kiderül, hogy Jane atyja „ősi nemesi családból származott”⁸⁷, ez fontos a főszereplők házasságának a vendégek előtt való legitimizálása szempontjából is. Ebből is kiszűrődik a különbség a XIX. század közepének angol és magyar társadalma között: míg Angliában már kialakult egy erős középosztály, a vagyon pedig (még ha nem is hatalmas) fontosabb szerepet játszik a főszereplő (ön)megítélésében, mint a származás (Jane-t Rochesterrel kötendő házasságában a társadalmi különbségeknél is jobban zavarja az anyagi kiszolgáltatottság a férfinak), Magyarországon még szükség volt a főszereplő beágyazására egy „ősi nemesi családba” ahhoz, hogy nőként is kiteljesedhessen, anyagi helyzete viszont nem kapott különösebb hangsúlyt.

A női jellem és a nő társadalmi helyzetének kérdéskörét feszegetve a regény eljut a kiszolgáltatottság kérdéséig.⁸⁸ Adrienne Rich *Jane Eyre: The Temptations of a Motherless Woman* című tanulmányában ezt a kiszolgáltatottságot vizsgálja a regény női karaktereinek élethelyzetében. Jane-nek nincs se hatalma, se vagyona, ki van szolgáltatva a nála erősebbek akaratának. Az élete azonban úgy alakul, hogy halott édesanyja helyét olyan anyafigurák veszik át, akik ugyanilyen helyzetben vannak – tőlük tanulja meg az elnyomásban való túlélés és az

⁸⁶ „idegenek között gürcölnek” BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 330. o.

⁸⁷ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 158. o.

⁸⁸ RICH, Adrienne: *Jane Eyre: The Temptations of a Motherless Woman*. BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 469. o.

emberség megőrzésének művészetét. Az első ilyen Miss Temple, aki minden szempontból Brocklehurst alárendeltje az iskola irányításában, és nyilvánosan nem is mond soha ellent a férfinak, de a kulcspillantatokban közbelép, és segít a diákjain (például mikor ehetetlen a reggeli vagy amikor Jane-t nyilvános megaláztatás éri). A másik Helen Burns, akitől Jane a hitét kapja. Bár kisgyerekként körülbelül tisztában van a Biblia tanításaival, Jane magától nem tudja gyakorlatba ültetni ezeket. Helen rendíthetetlen hitével, a szenvedés és megalázás sztoikus nyugalommal szemlélésével mutat neki példát, ráébreszti arra, hogy a külvilág véleménye nem számít egészen addig, amíg az ember saját lelkiismeretének el tud számolni („if all the world hated you, and believed you wicked, while your own conscience approved you, and absolved you from guilt, you would not be without friends.”⁸⁹). A regény női modelljei között fontos szerepet kap még Diana és Mary Rivers (nevük is erősen kapcsolódik a nőiséghez Diána, a görög-római mitológia szűz vadászistennője és Szűz Mária alakján keresztül⁹⁰), köztük tapasztalja meg Jane először a női barátság, az egymást feltétel nélkül segítség erejét, de a férfival való egyenlőség lehetőségét is (bár Rochesterrel kapcsolatban elhangzik, hogy egyenlőnek érzi magát vele, ez elsősorban a szellemiekre vonatkozik, Jane folyamatosan szenved attól, ahogy a férfi igyekszik külsőleg-belsőleg átalakítani őt, a saját „kis feleségévé” tenni önálló emberi lény helyett, ezzel ellentétben Diana és Mary Rivers kapcsolatát bátyjukkal tényleges egyenlőség jellemzi). A regény nőképében tehát meghatározó az alárendeltség, a kiszolgáltatottság tudata, de igazi női modellekké azok válnak, akik (ha fizikailag nem is) lelkileg és szellemileg képesek felülemelkedni ezen, és a saját értékrendjükhöz tartani magukat a férfiak uralta világban. A színdarabban sokkal hangosabban, látványosabban lázadó nő képe rajzolódik ki. „Szellemi anyák” nem jelennek meg (helyüket talán Mr. Reed tölti be Jane életében, rá hivatkozik úgy, mint akitől az értékrendje alapjai származnak). A női szereplők egyértelműsítve, szóban fejezik ki nemtetszésüket vagy ellenállási szándékukat a különböző helyzetekben (Adél *kijelenti*, hogy nem hajlandó bekötni Georgine cipőjét; Mrs. Harleight *megfeddi* Rochestert Jane-nel való hideg bánásmódja miatt, *megfenyegeti*, hogy ha az úr nem bánik tisztelettel a Judit által szeretett Jane-nel, akkor ő is elmegy), ellenállásuk egyértelműbb, de a regényből ismert morális helyett inkább érzelmi alapokon nyugszik. Míg a regényben Jane és Rochester házasságában Jane semmilyen szempontból nincs alárendelve férjének (nem csak anyagilag független, de ő Rochester szeme és jobbkeze is), a színdarab nyitva hagyja ezt a kérdést (annyit tudunk meg, hogy Jane

⁸⁹ „Ha az egész világ gyűlöl és rosszat hisz rólad, de a lelkiismereted tiszta, sohasem leszel egyedül.” BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 58. o.

⁹⁰ RICH, Adrienne: *Jane Eyre: The Temptations of a Motherless Woman*. BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 480. o.

teljesítette Rochester próbatételeit, de hogy ez férje szemében egyenlővé vagy csak értékeesebb alárendeltté tette, nem derül ki).

A regény nőképe sokkal közelebb áll a mai emancipált nő képéhez a színdarabénál (nem csoda, hogy a korabeli kritika megijedt ettől, az huszadik században megerősödő feminista irodalomelmélet viszont ugyanezen az alapon alaplámpé emelte). Jane szenved az elnyomástól, küzd azért, hogy megtalálja a saját hangját, emberként és nőként egyaránt akkor tud kiteljesedni, amikor átveszi az irányítást saját sorsa felett: „Hangjának, történetének irányításával Jane megszünteti a nemek közötti hierarchikus viszonyokat, ezzel pedig ellentmond a viktoriánus nemfelfogásnak.”⁹¹ Az örült Bertha Mason szerepe ebből a szempontból felértékelődik, hiszen (amint erre Sandra M. Gilbert és Susan Gubar is rámutat a klasszikussá vált *The Madwoman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary imagination* tanulmányukban) Jane hasonmásává válik, az elnyomás miatti dühének kifejeződése: „her confrontation, not with Rochester but with Rochester’s mad wife Bertha, is the book’s central confrontation, [...] – not with her own sexuality but with her own imprisoned hunger, rebellion, and rage”.⁹² Birch-Pfeiffer tompít ezen a határozottan körvonalazódó, dühöngő nőképen. Bertha Mason látható módon nem jelenik meg a színpadon (a néző csak a körvonalait látja a sötétben), karaktere méginkább le van alacsonyítva: parázna asszony (megcsalja a férjét, házasságon kívüli gyermeke születik), akit Isten büntetésül sújt örülettel. A párhuzam közte és Jane között így elképzelhetetlenné válik. Ami Jane alakját illeti, jól illeszkedik a korabeli magyar nőképbe: bár lázadó, mindig az igazságtalan elnyomás ellen szólal fel (érzékeltetjük a párhuzamot a ’48-as forradalom eszméivel), erkölcsös, de erkölcsi megegyeznek a társadalom elvárásaival (elhagyná Rochestert, mikor azt hiszi, hogy a férfi nő; a regénybeli Jane viszont a társadalom elvárásaival szemben is saját eszméit követné: bár a viktoriánus angol erkölcs szerint elképzelhetetlen, hogy egy fiatal nő egy fiatal férfival éljen Indiában anélkül, hogy házasság lenne, Jane csak ilyen módon lenne hajlandó St. Johnnal tartani), a feleség szerepében találja meg a boldogságot, a férfival való kapcsolatában pedig nem vágyik függetlenségre.

⁹¹ SÉLLEI Nóra: *Lánnyá válik, s írni kezd. 19. századi angol írónők*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999. 200. o.

⁹² „...nem Rochesterrel, hanem Rochester örült feleségével, Berthával való szembenézése a könyv központi ellentéte, [...] - nem a saját szexualitásával, hanem a saját bebörtönzött éhségével, lázadásával és dühével ütközik”. (saját fordítás) GILBERT M., SANDRA, GUBAR, SUSAN: *The Madwoman In The Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary imagination*. Yale University Press, New Heaven, 1984. 339. o.

A nőkép alakulása mindkét műben szorosan összekapcsolódik az elbeszélő alakjával és az elbeszélés módjával, a következőkben tehát a női szereplehetőségek alakulását ezen keresztül vizsgálom.

4.4. Az elbeszélő

A regény *Jane Eyre. An Autobiography* alcímmel jelent meg (Currer Bell, bár már a korszakban is őt tekintették a szerzőnek, csupán szerkesztőként szerepel a borítón), egyértelmű tehát, hogy a regényben kulcsszerepe van az elbeszélői hangnak, ami az imént már részletezett nőképpel is szoros összefüggésben áll. Séllei Nóra felhívja rá a figyelmet, hogy a regény korai kritikái „egyértelműen a regény hangnemét, tónusát, nyelvét”⁹³, ennek nőietlenségét (pontosabban a kor nőírói iránt támasztott nyelvi elvárásokba való beilleszthetlenségét) kritizálják. Tanulmányában felhívja a figyelmet a hang, a beszéd jelentőségére a *Jane Eyre*-ben, arra, ahogyan a regény végigköveti Jane-t a saját hang megtalálásának és a sikeres önelbeszélés megteremtésének útján. A gyermek Jane Mrs. Reed róla megalkotott narratívájában élt, ez a narratíva (hálátlan és hazug gyermek) elkíséri Lowoodba is, ahol Mr. Brocklehurst nyilvánosan jelenti ki róla a Mrs. Reedtől hallottakat. Miss Temple és Helen Burns segítségével Jane lassan megtalálja a saját hangját, Thornfield Hallban viszont Rochester mellett kénytelen azzal szembesülni, hogy a férfi is a saját narratíváját igyekszik ráerőltetni, nem hagyja szóhoz jutni. Később St. John Rivers is ugyanezzel próbálkozik, Jane-nek viszont addigra már van annyira erős saját hangja, hogy ezt le tudja rázni magáról. Séllei szerint Rochester és Jane végső egymásra találásában fontos szerepe van annak, hogy (részben a férfi állapota miatt) Jane korlátozás nélkül használhatja mellette saját, kialakult narratíváját és hangját, sőt az övé válik dominánssá a kapcsolatban (hiszen szóban meséli el Rochesternek a világot, amit a férfi nem lát). Jane hangja mint uralkodó hang azonban nem elnyomó és megsemmisítő, sokkal inkább irányító és gyógyító.⁹⁴ Jane saját hangjának kiteljesedése maga a regény, az önéletrajz megírása, itt válik végérvényesen a beszéd tárgyából beszélő szubjektummá⁹⁵. Ami az elbeszélés módját illeti, Jane hangja a visszatekintő felnőtt szempontjából szólal meg, azonban törekszik arra, hogy minél hitelesebben idézze fel korábbi gondolatait, szavait (ezt néha úgy teszi, hogy a felidézett gyermekkori perspektívát az író felnőtt perspektívájából kommentálja: „I reflected. Poverty looks grim to grown people; still more so to children: [...] poverty for me was synonymous with degradation. 'No; I should not like to belong to poor people,' was my

⁹³ SÉLLEI Nóra: *Lánnyá válik, s írni kezd. 19. századi angol írónők*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999. 140. o.

⁹⁴ U. o. 195. o.

⁹⁵ U. o. 186. o.

reply.”⁹⁶). Ez a nehezen megtalált, de erős önelbeszlői hang azonban oda vezet, hogy a sok szereplő közül egyedül Jane gondolatai, Jane szemszöge egyértelműek az olvasó számára, a többiekkel kapcsolatban kénytelen elfogadni Jane narratíváját vagy találgatásokba bocsátkozni (Rochester a párbeszédekben gyakran kap szót, élettörténetéről és érzéseiről egyaránt sokat mesél, ám szavaiban mindig ott a megtévesztés szándéka⁹⁷, a Bertha Mason – ügy eltitkolása⁹⁸, mondanivalóját ráadásul az író Jane tolmácsolásában ismerjük meg, tehát hiába ő a legtöbbet megnyilvánuló szereplő, igazából az ő perspektíváját sem ismerjük). A drámaváltozat elbeszélésmódja kiveszi Jane kezéből az irányítást, az eseményeket külső szempontból mutatja be. Jane gondolatainak továbbra is fontos szerepe van (neki van a legtöbb monológja, csak ő tölt hosszabb időt egyedül a színpadon), de Rochester perspektívája is megerősödik, gondolatait közvetítés nélkül beszéli el (például: „Az új nevelőnő tolakodónak nem látszik. Vagy nagyon félénk, vagy nagyon okos.”⁹⁹; „meg foglak fejteni, makacs rejtély”¹⁰⁰), a közönség így a regényolvasóval ellentétben többletinformációval rendelkezik Jane-hez képest: a nevelőnő nem ismeri a gazdája viselkedésének okait, a közönség viszont tudja, hogy Rochester Jane jellemét igyekszik próbatételekkel megfejtetni. A regényhez képest újdonság az is, hogy Jane tulajdonságai több szereplő jellemzése alapján bontakoznak ki (a regényben is mondanak róla véleményt a különböző szereplők, ezek azonban mind az író Jane tolmácsolásában hangzanak el). Sam, a Thornfield Hall-i szolga például beképzeltnek tartja a lányt, de irigy is rá: „mióta ez a halavány, orrát fennhordó Eyre kisasszony idejött, mi mellőztetünk.”¹⁰¹ Mrs. Harleight rajongásig szereti Jane-t, ez időnként túlzó kijelentésekben nyilvánul meg (a regényben is jó viszonyban vannak, de egyikük sem tesz rajongó megjegyzéseket a másikra): „nincs kedvem maradni ott, honnan a jó angyalt száműzik!”¹⁰²

A regény és a színdarab elbeszélésmódjában, nőképében tehát alapvető különbségek vannak. Ezek visszavezethetőek a műfaji különbségekre vagy az angliai és magyarországi társadalmi helyzet közti jelentős eltérésekre, de a két író (Brontë és Birch-Pfeiffer) szándékaira

⁹⁶ „Eltűnődtem. A felnőttek irtóznak a szegénységtől, s a gyermekek talán még jobban. [...] A szegénység az én szememben egyet jelentett az alacsonyrendűséggel. - Nem - mondtam -, nem szeretnék szegény emberek között élni.” BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 20. o.

⁹⁷ STERNLIEB, Lisa: *Jane Eyre: "Hazarding Confidences"*. In. BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 503. o.

⁹⁸ SÉLLEI Nóra: *Lánnya válik, s írni kezd. 19. századi angol írónők*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999. 176. o.

⁹⁹ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 41. o.

¹⁰⁰ U. o. 116. o.

¹⁰¹ U. o. 31. o.

¹⁰² U. o. 116. o.

is, az adott társadalmi helyzetben és történelmi pillanatban ugyanis más-más üzenetet akartak közvetíteni a közönségüknek, a közönségen belül pedig kifejezetten a nők számára is. Brontë foglalkozik a női felszabadulás gondolatával, a regény bizonyos részeit lehetetlen nem feminista manifesztóként olvasni:

It is in vain to say human beings ought to be satisfied with tranquillity: they must have action; and they will make it if they cannot find it. Millions are condemned to a stiller doom than mine, and millions are in silent revolt against their lot. Nobody knows how many rebellions besides political rebellions ferment in the masses of life which people earth. Women are supposed to be very calm generally: but women feel just as men feel; they need exercise for their faculties and a field for their efforts as much as their brothers do; they suffer from too rigid a restraint, too absolute a stagnation, precisely as men would suffer; and it is narrow-minded in their more privileged fellow creatures to say that they ought to confine themselves to making puddings and knitting stockings, to playing on the piano and embroidering bags. It is thoughtless to condemn them, or laugh at them, if they seek to do more or learn more than custom has pronounced necessary for their sex.¹⁰³

Közép-Európában ezzel párhuzamosan, a frissen levert forradalmak árnyékában, olyan nőkre volt szükség, akik férjük támaszai a nehézségekben, de nem akarnak kilépni ezek irányítása alól, a színdarab tehát ezt a lélekben és erkölcsében erős, de a fennálló társadalmi rendet meg nem kérdőjelező nőképet propagálta.

5. A drámaváltozat magyarországi recepciója

Amint arról már dolgozatom elején is írtam, *A lowoodi árva* egyértelmű sikert aratott Magyarországon. A közönséget már a bemutató előtt izgalomban tartotta az, hogy a premiért Lendvay betegsége miatt többször is elhalasztották.¹⁰⁴ 1854. január 31-én sor került a premierre, az ezt követő kritikák egyértelműen pozitívak voltak. A *Hölgyfutárban* megjelent kritika

¹⁰³ „Könnyű azt mondani, hogy éadjuk be a nyugalommal. Az embernek mozgalmasság kell. S ha nincs, terem magának. Tudom én, hogy milliók vannak nagyobb tétlenségre kárhoztatva, mint én, de ezek a milliók bizonyára lázonganak, ha titokban is. Ki tudja, hogy a politikai forradalmakon kívül hány csendes forradalom terjed a föld népe között! A nőket általában nyugodtnak, csendesnek tartják, pedig a nők éppen úgy szeretik képességeiket, tehetségüket próbára tenni, mint fivéreik. Ők is éppen úgy szenvednek, ha túlságosan megkötik őket, ha tétlenségre vannak kárhoztatva, mint a férfiak, és kicsinyesség azt kívánni az asszonyoktól, hogy elégedjenek meg a főzéssel és harisnyakötéssel, a zongorázással és a hímézetéssel. Meggondolatlanság elítélni vagy kinevetni az asszonyokat, ha többet akarnak tenni vagy tanulni, mint amennyit a szokások a női nemnek kiszabtak.” BRONTË, Charlotte: *Jane Eyre*. A Norton Critical Edition. W. W. Norton & Company, Inc., London, 2001. 93. o.

¹⁰⁴ *Budapesti Közlöny*, 1854. 330. szám, 3. o.

szerzője szerint *A lowoodi árva* a színház új aranykorának közeledtét jelzi, amikor „a közönség úgy látszik már unni kezdi az örök egyforma operát, s csendesebb szellemi élv után sóvárog”¹⁰⁵. A *Pesti Napló* kritikusa is kiemeli a drámaátírat sikerességét (szerinte gyenge drámából jó regényt írni könnyű, jó regényből viszont már közepes drámát írni is nagy teljesítmény, a Birch-Pfeiffer változatot pedig egyenesen jónak tartja). Dicséri a színészek játékát is, leginkább Lendvayét, akit szerinte a közönség nagy lelkesedésében túlságosan is kifárasztott – ötször-hatszor is újrájátszottak bizonyos jeleneteket a láthatóan gyengélkedő színésszel, mondhatni „rózsába fullasztották”.¹⁰⁶ Lendvaynak ez volt az utolsó szerepe, elhúzódó betegség után szinte pontosan a premier negyedik évfordulóján, 1858. január 29-én halt meg, ennek apropóján több lap is felidézte rendkívül sikeres Rochester-alakítását.¹⁰⁷¹⁰⁸ Lendvaytól Szigeti vette át Rochester szerepét.

A lapok a főszereplőt alakító Bulyovszkyné Szilágyi Lilla játékáról is elismerően szóltak. A művésznő 1854 februárjának végén utazott Kolozsvárra, az itteni vendégjátékai között is helyet kapott *A lowoodi árva*.¹⁰⁹ Bulyovszkyné gyakori utazásai miatt azonban helyettesre volt szüksége, 1854 nyarán tehát Komlóssy Ida játszotta Jane szerepét a Nemzeti Színházban. Ez lehetőséget adott a lapoknak arra, hogy összehasonlítsák a két színésznő játékát (Komlóssy alakítását inkább az előjátékban, Bulyovszkynéjét inkább a már felnőtt Jane megformálásában dicsérték). Bulyovszkyné hazatértekor parázs vita alakult ki a sajtóban, voltak ugyanis olyanok, akik nehezményezték az állandó szerepcseréket, és szívesen látták volna továbbra is Komlóssyt Jane Eyre szerepében, mások viszont úgy gondolták, a szerepet eredetileg is Bulyovszkynénak szánták, őt illeti meg hát továbbra is. A *Pesti Napló* és a *Budapesti Hírlap* június elején ellenséges hangnemben felelgettek egymás cikkeire a témában.¹¹⁰¹¹¹ A kettejük alakításával kapcsolatos konklúziót a *Divatcsarnok* kritikusa fogalmazza meg a legjobban: „A címszerepben ma Komlóssi Idát láttuk. Bajos volna határozottan kimondanunk, ő volt-e jobb vagy előde. Mindkét színésznőnknek voltak igen sikerült s kevésbé sikerült jelenetei. Mig Komlóssi Ida főleg a szenvedélyek s fájdalom leghűbb

¹⁰⁵ *Hölgyfutár*, 5. évfolyam, 27. szám. 4. o.

¹⁰⁶ *Pesti Napló*, 5. évfolyam, 1170. szám. 3. o.

¹⁰⁷ *Hölgyfutár*, 9. évfolyam, 24. szám. 3. o.

¹⁰⁸ *Budapesti Hírlap*, 1858. 24. szám. 2. o.

¹⁰⁹ *Budapesti Hírlap*, 1854. 353. szám. 3. o.

¹¹⁰ *Pesti Napló*, 1854. 1268. szám. 4. o.

¹¹¹ *Budapesti Hírlap*, 1854. 435. szám. 7. o.

kifejezése, s arcjátéka által tünteti ki magát e szerepben, Bulyovszkiné szabatos szavalata által ragadja el inkább a nézőt.”¹¹²

A színdarab a következőkben is túlnyomóan pozitív kritikákat kap, a bemutató után négy évvel is „az idei szakban a legsikerültebb drámai előadás”¹¹³-ként hivatkoznak rá. A főszereplők játékával (legyen az Lendvay vagy Szigeti, Bulyovszkyné vagy Komlóssy) a közönség és a kritikai elégedett. Éles megjegyzések jobbra a mellékszereplőkkel kapcsolatban hangzanak el (például a Mrs. Reed szerepét Jókainétól átvevő Barthánéról¹¹⁴) vagy a mellékszerepbe került nagy színészek gyenge alakításáról. A *Hölgyfutár* kritikusa (párbeszédes formában) azzal vádolja a mellékszerepbe került híres színészeket, hogy a főszerep elmulasztása miatti sértettségükben nem tanulták meg kellőképpen a szövegeiket, ezért pedig kínos helyzetbe kerültek a színpadon. Ugyanakkor kiemeli a Samet (Rochester szolgája) játszó Tóth József alakítását: „'Ne feledjen ön kivételt tenni! Például Tóth József – ki kétségkívül Egressyvel egy niveau áll - ma is egy simplex szolgát játszott.' 'Igaza van önnek, annyi lelkiismeretes buzgalommal, mennyivel e derék művész bir, színpadunkon bámulatos eredményt lehetne kivívni!’ ”¹¹⁵ Szintén a *Hölgyfutár*ban jelenik meg az a kritika, amely a színészek rossz (vagy legalábbis nem egységes) angol kiejtésére hívja fel a figyelmet („Rochester lord nevét vagy négyféleképp hallottuk”¹¹⁶). Báthory R. Mihály az 1874-es sűgőpéldányában külön figyelmet fordít a kiejtésre, a szereplők listájában minden név mellé fel van írva ceruzával a kiejtés, a bonyolultabbaknál a drámaszövegbe (szintén az angol változat alá vagy fölé, ceruzával) is bejegyzi. Más törekvések is történnek arra, hogy a szöveg a magyar közönség számára minél érthetőbb legyen, például a szereplők neve vezetéknev-keresztnev sorrendben van (Jane maga is Eyre Jane-ként mutatkozik be). Megjelennek kifejezetten magyaros kifejezések is, Mrs. Harleight például az izgága Adélt „ugrifüles”¹¹⁷-nek nevezi, az idegennyelvűeket pedig időnként kihúzza, és a magyar változatukat írja be helyette (*gouvernante* - nevelőnő). A drámaszöveg egynyelvű (ellentétben a regényszöveggel, amiben az angol mellett egész párbeszéddek vannak franciául), egyértelműen látszik rajta a munka, amit arra fordítottak, hogy a magyar közönség számára befogadhatóvá tegyék.

¹¹² *Divatcsarnok*, 2. évfolyam, 15. szám. 20. o.

¹¹³ *Magyar Futár*, 3. évfolyam, 278. szám. 3. o.

¹¹⁴ *Budapesti Hírlap*, 1856., 19. szám. 3. o.

¹¹⁵ *Hölgyfutár*, 8. évfolyam, 283. szám. 4. o.

¹¹⁶ *Hölgyfutár*, 5. évfolyam, 113. szám. 6. o.

¹¹⁷ BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 41. o.

Ezeket a próbálkozásokat siker koronázta, *A lowoodi árva* a korabeli populáris kultúra része lett. A *Budapesti Hírlap* egy marosvásárhelyi árvalány történetéről cikkezve, aki Kairóban élve 5 nyelven megtanult, majd hazatért Magyarországra, így zárja a gondolatmenetet: „Ha Birch-Pfeiffer asszony köztünk élne, hisszük, hogy a *Lowoodi árvát* nemsokára egy *székely árva* követné a színpadon.”¹¹⁸ De a korszakban nem csak a színházi hírekben jelenik meg Jane Eyre neve, hanem a sporthírek között is. Hg. Liechtenstein Ferencznek ugyanis van egy ilyen nevű versenykancája (a *Vadász és Versenylap*ban először 1857 tavaszán jelenik meg¹¹⁹, tehát valószínűsíthetően a színdarab hatására kapta a nevét). Jane Eyre-nek később több csikója is részt vesz az Ausztria-magyarországi lóversenyeken, ezek apja szinte kivétel nélkül egy Rochester nevű mén (pl. Medway, - kanca, ap. Rochester, any. Jane Eyre¹²⁰). Véleményem szerint a regény és a színdarab sikerességére nehéz lenne ennél szemléletesebb példát találni.

A közvetített nőkép alakulása szempontjából fontos adalék, hogy a kritikákban sokkal inkább fókuszálnak a férfi főszereplő történetére, az őt játszó színész játékára, mint Jane-re. Ez a darab sajtóban megjelent ismertetőjének, és az ezáltal létrejövő prekonceptióknak is köszönhető: a színdarab „drama 2 szakaszban”¹²¹ megjelöléssel kerül meghirdetésre, az első szakasz (az előjáték) címe *Jane*, a másodiké (a négy további felvonás) *Rochester*. A férfi főszereplő jelentősége tehát (bár magában a színdarabban nem feltétlenül emelkedik Jane-é felé) a sajtóból tájékozódó néző számára egyértelműen felértékelődik. A birtokomban levő kéziratpéldányon egyébként az előjáték cím nélkül szerepel, a második résznél viszont valóban címként szerepel Rochester neve („Rochester 4 felvonásban”¹²²), valószínűsíthető tehát, hogy nem sajtóhibáról van szó, és a színdarab két része valóban a főszereplők nevét viselte címként.

6. Összegzés

Látható tehát, hogy Jane Eyre története már a magyar fordítás elkészülte előtt 25 évvel nagy utat járt be Magyarországon. Dolgozatomban egyrészt a történet itteni sikereinek mértékét boncolgattam, másrészt igyekeztem választ találni arra, miben tért el a Birch-Pfeiffer drámaváltozatát ismerő átlagos magyarországi Jane Eyre kép a mára már klasszikussá vált, Brontë-regényen alapuló értelmezéstől. Jane Eyre alakján keresztül megmutatkozik a viktoriánus Anglia és a forradalom utáni Magyarország nőképe, ennek radikális különbségei: a

¹¹⁸ *Budapesti Hírlap*, 1857. 271. szám. 9. o.

¹¹⁹ *Vadász és Versenylap*, 1. évfolyam, 6. szám. 5. o.

¹²⁰ *Vadász és Versenylap*, 1. évfolyam, 9. szám. 2. o.

¹²¹ *Hölgyfutár*, 5. évfolyam, 25. szám. 5. o.

¹²² BRONTË, Charlotte: *A lowoodi árva*. Átdolgozta: BIRCH-PFEIFFER, Charlotte, fordította SZIGLIGETI Ede, Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729. 29. o.

kor Angliájában már érezhető a század végére megerősödő szüfrazsett-mozgalmak előszele, a regény kísérletet tesz a női önállóság kérdéskörének bemutatására, az anya- és feleségszerep újradefiniálására. A forradalom utáni Magyarországon a „nőkérdés” még kevésbé foglalkoztatja az embereket, a leverett forradalom utáni agónia éveiben nem jelenik meg brontëi módon a színpadon. A drámaváltozat szabad feldolgozás, könnyedén változtat a történet alapjain is, de pont ezek által a változtatások által lett képes népszerűvé tenni a lowoodi árvalány történetét, (ha a Jane Eyre figura által képviselt nőképet maradéktalanul nem is), a viktoriánus Angliától alapjaiban eltérő közép-kelet-európai közegben.

Bibliográfia

1. Currer Bell, Jane Eyre - Önéletírás I-II. ford. Huszár Imre. Budapest, Légrády Testvérek, 1873.
2. Charlotte Brontë, Jane Eyre. A Norton Critical Edition. London, W. W. Norton & Company, Inc. 2001.
3. Charlotte Brontë, A lowoodi árva. Átdolgozta: Charlotte Birch-Pfeiffer, fordította Szigligeti Ede. Makó, 1874, kézirat, OSZK Színháztörténeti tár, MM6729.
4. Budapesti Hírlap, 1853. 185. szám.
5. Budapesti Hírlap, 1854. 330. szám.
6. Budapesti Hírlap, 1854. 353. szám
7. Budapesti Hírlap, 1854. 435. szám.
8. Budapesti Hírlap, 1856., 19. szám.
9. Budapesti Hírlap, 1857. 271. szám.
10. Budapesti Hírlap, 1858. 24. szám.
11. Dörgő Tibor, Charlotte Brontë Jane Eyre című regényének magyar nyelvű fordításai, könyvkiadásai. Napút Online, 2017. november 15. Web. 2024. 05. 04.
< http://www.naputononline.hu/2017/11/15/dorgo-tibor-charlotte-bronte-jane-eyre-cimu-regenyenek-magyar-nyelvu-forditasai-konyvkiadasai/#_ftn1 >
12. Divatcsarnok, 2. évfolyam, 15. szám.
13. Sandra M. Gilbert, Susan Gubar, The Madwoman In The Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary imagination. New Heaven, Yale University Press, 1984.
14. Hölgfutár, 5. évfolyam, 13. szám.
15. Hölgfutár, 5. évfolyam, 25. szám.
16. Hölgfutár, 5. évfolyam, 27. szám
17. Hölgfutár, 5. évfolyam, 113. szám.
18. Hölgfutár, 8. évfolyam, 283. szám.
19. Hölgfutár, 9. évfolyam, 24. szám.
20. Magyar Futár, 3. évfolyam, 278. szám.
21. Herman Charles Merivale; Frank Thomas Marzials, Life of W. M. Thackeray. London, Walter Scott Publishing Co Ltd, 1891.
22. Pesti Napló, 5. évfolyam, 1170. szám.

23. Pesti Napló, 1854. 1268. szám.
24. Adrienne Richi: Jane Eyre: The Temptations of a Motherless Woman. Charlotte Brontë, Jane Eyre. A Norton Critical Edition. London, W. W. Norton & Company, Inc., 2001.
25. Séllei Nóra, Lánnyá válik, s írni kezd. 19. századi angol írónők. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999.
26. Lisa Sternlieb, Jane Eyre: Hazarding Confidences. Charlotte Brontë, Jane Eyre. A Norton Critical Edition. London, W. W. Norton & Company, Inc., 2001.
27. Patsy Stoneman, Inside Out: Jane Eyre on the Victorian Stage. Brontë Studies, vol. 34. no.2., 2009.
28. Patsy Stoneman, Jane Eyre on Stage, 1848–1898. London, Routledge, 2019.
29. Székely György, Török Margit, Magyar színháztörténeti lexikon. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
30. Vadász és Versenylap, 1. évfolyam, 6. szám.
31. Vadász és Versenylap, 1. évfolyam, 9. szám.

lezárás dátuma: 2024. május 16.